2. ՀԱՅՏՆՈՒԹՅՈՒՆ. ԼՈՒՅՍ

ԱՐՑԱԽՅԱՆ ԳՈՐԾՈՒՂՈՒՄԻՑ՝ ԻՐԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՎ ԵՎ ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՎ

ՏԵՍԻԼՔ՝ իրական և զարմանալի:

Ղարաբաղցիներն իրենց մեծ ու փոքր գործերի մեջ լիարժեք ապրում են նաև այս օրերի քաղաքական կյանքով. դեպուտատության թեկնածուներ են ընտրում,. մերժում ու հաստատում են, համաձայնում, վիճում, այդ ամենին մոտենալով լուրջ, սկզբունքային դիրքերից: Նրանց այոն՝ այո է, ոչը՝ ոչ, ճիշտ հանճարյալ երգի նման:

Կուսակցության քաղկոմի նիստերի դահլիճում հավաքվել է մոտ 300 մարդ՝ տարբեր հիմնարկ-ձեռնարկությունների պատվիրակներ, «պարզելու» նախորդ նախընտրական ժողովի «առեղծվածը»: Ամբիոնի մոտ է Ստեփանակերտի № 726 տերիտորիալ օկրուգից ՍՍՀՄ ժողովրդական դեպուտատության միակ թեկնածուն՝ կուսմարզկոմի նախկին առաջին քարտուղար Հենրիխ Պողոսյանը: Այդպիսի օվացիա, ծափողջույն հազվադեպ է լինում՝ բուռն, երկարատև, չմիջարկվող: Եվ ի՞նչ է ասում արցախցիների սիրելին. խնդրում է, որ ընտրողները համաձայնեն իր հետ ևս մեկ-երկու թեկնածու կրկին առաջադրելու իրենց օկրուգից: Ոչ՝ միաբերան լինում է պատասխանը: «Խնդրում եմ»՝ համառում է թեկնածուն և բացատրում. «Պետք չէ այդպես...»: Խնդրանք-պահանջը մերժվեց... ծափահարությամբ:

Իսկ ի՞նչ էր պատահել: Այս օկրուգից մեկ մանդատի համար առաջադրվել էին սուրբ: Երեքն ինքնաբացարկ էին հայտնել, իսկ մնացյալները դեռ փետրվարի 17-ին, նախընտրական ժողովում, չհավաքեցին պահանջվող հիսուն և ավելի տոկոս ձայներ, և բացարձակ մեծամասնությամբ անցավ Հ. Պողոսյանի թեկնածությունը: Սակայն շուտով «տեղադրվում են» ընտրական հանձնաժողովին, որ ստացվել են բողոքներ, իբրև ժողովում թույլ են տրվել «խախտումներ», պետք է նոր ժողով կայացնել: Ինչպես և սպասվում էր, քաղաքականապես հիանալի կազմված ստեփանակերտցիները մերժեցին այդ առաջարկը՝ այն համարելով օրենսդրական խախտում: Եվ ընկ. Ա. Ի. Վոլսկու ելույթը, հայտարարությունն այն մասին, որ 13 հեռագիր-բողոքներ են ուղարկվել կենտրոնական հանձնաժողովի հասցեով, որևէ բան չփոխեց: Պատվիրակներն անդրդվելի էին, յուրաքանչյուր կոլեկտիվից ներկայացուցիչներ ելույթ ունեցան և ապացուցեցին իրենց իրավացիությունը: Իսկ տերիտորիալ ավտոձեռնարկությունների տնտեսության գլխավոր դիրեկտոր, մարզում և նրա սահմաններից դուրս ճանաչված արցախցի Բորիս Դադամյանն այն միտքը հայտնեց, որ թե մեկը, թե մի քանիսը Հ. Պողոսյանի հետ, միևնույն է, ստեփանակերտցիները և առհասարակ ղարաբաղցիները քվեարկելու են նախկին առաջին քարտուղարի օգտին: Ավելին, ասաց նա՝ դիմելով կոմիտեի նախագահին, օգտվելով դեմոկրատիայի, բացախոսության մեր երջանիկ ժամանակի ընձեռած հնարավորությունից, հայտարարում եմ. նրան մենք ընտրելու ենք, նա այսօրվա ամենաարժանավոր ղարաբաղցիներից է. տնտեսական-կուսակցական անբասիր ղեկավար աշխատողի տիպար, ազնիվ կոմունիստ ու քաղաքացի:

Դա «վերջնագիր» չէր, այլ ժողովրդի արդար ձայնը, որը ընդունվեց նույնպիսի օվացիայով, այն էլ՝ հոտնկայս...

Ահա այսպիսին են ղարաբաղցիները՝ հաստատակամ, աներեր:

Հենրիխ Պողոսյանին հիրավի սիրում են Ղարաբաղում, նա այսօր նույնպես կարևոր դեմք է այս երկրամասում՝ իր անձնվեր ու անհավակնոտ, ծննդավայրի նկատմամբ ունեցած խորին սիրով, արդարամտությամբ: Դեռ կգա քարեր հավաքելու իսկական ժամանակը և, համոզված եմ, այնժամ մարդկանց կատարած գործերը կդրվեն արդարության կշեռքին: Մի է հայր՝ այս դասական դարձվածքի կերպ ըմբռնեցի արցախցիների սերը առ Հենրիխ Պողոսյան: Համոզվեցի, որ մարդի պատմության բանգարանում «հավաքված» հին ու նոր Արցախի բոլոր երևելիների (իսկ նրանք շատ են՝ զորավար ու գիտնական, գրող ու արվեստագետ, հեղափոխական ու պետական գործիչներ և այլք) կողքին է Հենրիխ Պողոսյանը:

— Հենրիխ Անդրեյի, մենք տեսանք, թե այսօր ինչ կատարվեց ժողովում, հե՞շտ է լինել իրադարձությունների կենտրոնում:

— Եվ այո, և ոչ: Կարևորը ժողովուրդն է, նրա անկոտրում ոգին:

— Ի՞նչ տվեց Արցախին հայտնի որոշումը:

— Շատ բան, կամաց-կամաց ղարաբաղցին դառնում է իր գլխի տերը: Զգալի ինքնուրույնություն է՝ տնտեսական, սոցիալական, մյուս հարցերում: Ղարաբաղցին աշխատող է, սիրում է իր հողը, երբ հնարավորություններն ավելին լինեն, լավ բաներ շատ կանի, իրեն, երկրին օգտակար գործեր:

— Իսկ մեր օգնությո՞ւնը:

— Հայաստանը պետք է օգնի: Հիմա դժվար է, անշուշտ. երկրաշարժը, ցավ ու դարդ, բայց Ղարաբաղը չպիտի մոռանալ: Ամեն ինչ լավ կլինի, հույսս մեծ է:

— Հիմա փաստորեն մարզը ղեկավարում է Հատուկ կոմիտեն: Ձեզ նոր գործ առաջարկե՞լ են, թե՞...

— Տեսնենք, գործերն ինչպես կդասավորվեն: Ընտրությունները թող ավարտվեն, երևի մնամ այստեղ, օգնեմ երկրացիներիս, գործերը շատ են: Մեծ գործեր, աշխատող մարդը, կարծում եմ, ամեն տեղ էլ պետք է աշխատի, ծառայի ժողովրդին:

Օրհնվի Անդրեյ Պողոսյանի օջախը, որի հովանու տակ ծնվել ու հասակ է առել Հենրիխ Պողոսյանը, ի՜նչ արդար օջախ է եղել:

Հիշեցի վաղուց Ստեփանակերտում բնակվող նախկին խերսոնցի մեղմաբարո Արամայիս Աղաջանյանի Քաչվի թոռանը՝ տասնամյա Դավթին:

— Մեծանաս, ի՞նչ ես դառնալու:

— Ֆիդայի, որ լավ տներ կառուցեմ, մեր փողոցները ասֆալտեմ,— արագ-արագ, բարբառի ու գրական հայերենի մի անուշ խառնուրդով մեծավարի պատասխանեց տղան:

— Դրա համար ինժեներ կամ շինարար էլ բավական է: Եվ հետո, ի՞նչ գիտես, թե ով է ֆիդային:

— Բա անցած ամառ, որ Նորքում հանգստանում էի, երևանցի Նաիրին ասաց, թե ֆիդային մեծ մարդ է և ամեն ինչ կարող է անել:

Տեսի՞լք է, այո, միայն իրական-իրապատում: Մի քանի տարի առաջ այս երկրամասում այդ ո՞ր երեխան գիտեր իր ծնունդն ու պատմությունը, ազգային հերոսների նվիրյալ անունները ո՞վ կըհամարձակվեր բարձրաձայն ասել:

Ով ինչպես ուզում է մտածի, ինձ համար վերակառուցումն ու դեմոկրատիան ամենից առաջ այսպիսի ճշմարտությամբ են գոյանում: Եվ երբ Արցախ աշխարհի օջախներում, արհեստանոցներում, ամենուր տեսա նաև Անդրանիկի նկարը, մարզային պետթատրոնում դիտեցի Յուժին-Սումբատովի «Դավաճանություն» հանրահայտ պիեսի բեմադրությունը, ավելի համոզվեցի այդ իրողության մեջ: Սրանց համար մոտիկ անցյալում սպասում էր լուրջ պատիժ՝ առնվազն նացիոնալիստի պիտակով:

ՊԱՅԾԱՌ օր էր, երկնակամարը՝ մաքուր, լուսեղեն: Բայց ամենահրաշք լույսը տեսա Ստեփանակերտի փողոցներից մեկում: Քաղաքի Ե. Չարենցի անվան միջնակարգ դպրոցի (գեղազարդ մուտքով, բանաստեղծի ինքնակերպ հարթաքանդակը վրան) մուտքերում կոկիկ հագնված երեք աշակերտուհիներ զրուցում էին ու միմյանց «քննում»... հայոց պատմությունից: Ահա տեսիլքը իրական, ահա լույսը: Հայ ժողովրդի պատմությունը Արցախում: Չէ որ այս առարկան ևս, շատ հայեցի ու հայկական բաների նման, «փակ գոտի» էր, արգելված երեկվա տեղական «միապետի» կամայականությամբ, նրա բազմաշքանշան «տիրոջ» շովինիստական հրահանգով: Կևորկովի ամենակարող հովանավորի՝ Հեյդար Ալիևի հրամանով: Վերջինս մի օր իր մոտ է կանչել իր հլու ծառային և մեղկ ու չոր ժպիտը դեմքին փափուկ հրամայել հայկական դպրոցներում հայ ժողովրդի պատմությունը փոխարինել ադրբեջանականով: Այդպես, տարիներ ի վեր, արցախցի երեխաները սեփական պատմության փոխարեն ստիպված էին սերտել ուրիշինը:

Ակամայից հիշեցի մի եղելություն՝ այլ աշխարհի պատմությունից: Երբ Եգիպտոսը նվաճած բռնակալ Օմարը մտնում է Ալեքսանդրիա, հրամայում է այրել գրադարանը: «Եթե այս գրքերում ասված է այն, ինչ կա Ղուրանում, ավելորդ են,— ասել է նա,— իսկ եթե կա ուրիշ բան, որը չկա Ղուրանում, դարձյալ վնասակար են: Երկու դեպքում էլ պիտի այրել»: Եվ այրում են Ալեքսանդրիայի հռչակավոր գրադարանը...

Հայրենիքն ամենից առաջ լեզու է, պատմություն՝ ասել է մի իմաստուն: Այս պարզ և խորիմաստ ճշմարտությունը, թերևս, ամենից խոր, անջնջելի նստած է հայի գիտակցության մեջ, այն պարզապես մեր արյան շարժիչ ուժն է, մեր հավատամքը, մեր տասնաբանյան: Ով ով, մենք լավ գիտենք, որ հայրենիքը լոկ տարածք չէ ու «սահմանք հողոց», այլև գիրք է ու մագաղաթ: Այս մասին քաջ գիտենալով, որքա՞ն ենք անտարբեր ու «ներհած» գտնվել անարդարության հանդեպ՝ տարիներով, տասնամյակներով և այն էլ՝ ազգովի: Բանաստեղծուհու խոսքով ասած՝ Աստված ի՞նքը ներշնչեց լինել այսպես, ինչպես մեր բիբլիական լեռը՝ համբերող, անտեղիտալի, կողերին սպիներ ու առասպելներ, ոտերը մխրճած հողի ու դարերի խորքը, գլուխը բարձր, դեռ կապույտ մնացած երազների մեջ, հայացքը՝ վայրկյանին ու հավերժությանը... Երևի, թեև եկեղեցին էլ դա բացատրում է անեծք-մեղքով, պատմաբանները՝ աշխարհագրական դիրքով: Եվ մի՞թե Արագածի չորս գագաթներին անպարան կախված Լուսավորչի կանթեղն իր աստվածային լույսով զորու չի եղել ցրելու Արցախ աշխարհին իջած խավարը...

Ուրեմն այդ լույսը լոկ լեգենդ է, պատմել-հուզվելու համար: Իրական, զորավոր նանանչը եղավ հիմա, 1985-ի կենարար ապրիլից հետո, երբ բացվեցին փակ դռները, և արդարամիտ ու իրավարար ասացին՝ ահա քո լույսը և իրավունքը: Այս գիտակցությամբ է այսօր ապրում արցախցին և իր երախտիքն արտահայտում է ոչ միայն հայրենաշեն գործերով, այլև մարդկային պարզ զրույցների մեջ: Շինական, աշխատավոր մարդիկ, ովքեր շնորհակալիքի խոսք են ասում կուսակցությանն ու կառավարությանը, Մոսկվային, ոչ թե անցյալ ժամանակներին բնորոշ ներբողյան խոսք՝ «պարտադիր հանձնման» համար, այլ սրտանց, բնաբուխ:

Եվ ինչպե՞ս կարող է ղարաբաղցին երախտագետ չլինել, երբ հիմա նրա աղջիկն օրհնում մայրենի լեզվով է խոսում: Իսկ հայկական հեռուստատեսության հաղորդումները դիտելու հնարավորությունը, կապույտ էկրանի հետ կապված հույսը... Դա ուրի՞շ բերկրանք է, տոն ինքնության լույսի:

ԳՈՐԾԸՆԿԵՐՈՋՍ հետ քայլում ենք իրիկնային Ստեփանակերտի փողոցներով: Թումանյանի վրա մեզ հանդիպեց գեղեցկադեմ, ճաշակով հագնված մի պատանի: Մենք նրան ինչ-որ բան հարցրինք: Վերջինս շփոթվեց և տևական դադարից հետո բարբառակերպ խառնուրդով մի կերպ պատասխանեց: Տղան հայ է, բայց մայրենի լեզուն վատ գիտի: Ասաց, որ Բաքվից նոր են տեղափոխվել: Ապա մեզ համար անսպասելի, հայեցի անմիջականությամբ հրավիրեց իրենց տուն: Տանտերը՝ Ալյոշա Ավանեսյանը, հաճությամբ ընդունեց մեզ, ծանոթացրեց ընտանիքի անդամներին և առաջին բանը, որ եղավ, անհանգստացած ասաց, թե երեխաները հայերեն չգիտեն, ապա հաստատակամ ավելացրեց՝ «Շուտով կսովորեն, Երևանի հաղորդումներն են նայում, ամեն տեղ հայերեն են խոսում...»:

Էրիկի, Իրայի, փոքր Ալյոշայի (այս տան երեխաներն են) նման ընդմիշտ իրենց պապենական օջախներ տեղափոխված քանի-քանի երեխաներ կան, որ մայրենի լեզուն վատ գիտեն կամ գրել չգիտեն: Եվ ոչ միայն նորեկների մեջ, այլև հենց բնիկ ստեփանակերտցի: Բայց ոչինչ, կսովորեն, կարևորը երեխաների լուսավոր գոյությունն է ու վերադարձը: Իսկ այդ, հիրավի գլխավոր, համազգային կարևորության խնդրում, վճռորոշ խոսքը երեխաների ծնողներինն է. չէ որ Ստեփանակերտի հայկական դպրոցներում աղետալիորեն երեխաների շարքերը նոսրացել են...

Երեխաները... Մարդու հոգին, բովանդակ էությունը ոչինչ այնքան և ոչ ոք այնպես բովանդակ չեն լցնում, որքան մանուկները, իմ, քո, նրա, բոլորի երեխաները: Վ. Հյուգոյի խոսքով՝ նրանց բարբառից ավելի հանդիսավոր հիմն չկա: Եվ ամենուր նրանք զարմանալի-հրաշալի են: Բայց և, ինչպես Մ. Գորկին էր ասում, երեխաներին ճիշտ դաստիարակելը պետական մեծ գործ է: Հիրավի մեծ գործ, որը մեզանից պահանջում է իմաստություն, ուժերի նվիրաբերում: Եվ մենք ոչ միայն պիտի հայեցողաբար նրանց հորդորենք «Որդիք, հնազանդ լերուք ծնողաց ձերոց համենայնի» ավանդական խրատը, այնպես, պարտքը կատարելու համար, այլև դաստիարակենք սեփական լեզվի, մշակույթի ու պատմության իմացությամբ ու արժանապատվությամբ: Եվ առանց պարտադրված ու փքուն կարգախոսների՝ ուրիշին հարգելու ճշմարիտ «վարկագիր» տանք: Վաղվա համար, գալիքի, հատկապես Արցախ աշխարհի այն երեխաներին, ովքեր նոր-նոր պիտի հեգեն մեսրոպյան տառերը, և նրանց մատաղ հոգիներում դեռ պիտի ճառագի հայոց մեծ պատմության լույսը:

Հակոբ ՄԱՐՏՈՒՆԻ
(Մեր հատուկ թղթակից)
Ստեփանակերտ—Երևան

Խմբագիր՝ Ծ. Բ. ԴԱՎԹՅԱՆ